

Beslut

Datum 2023-12-07

Dnr RAÄ-2022-1130

Avdelning Kulturmiljöavdelningen

Enhet Enheten för
bebyggelseutveckling

Statens fastighetsverk

sfv@sfv.se

Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Centralposthuset, Blåmannen 21, Stockholms kommun och län

Beslut

Riksantikvarieämbetet beslutar att skyddsbestämmelserna 1–5 i enlighet med vad som anges i bilaga 1 och 2 ska gälla för det statliga byggnadsminnet Centralposthuset, fastigheten Blåmannen 21, Stockholms kommun och län.

Skälen för beslutet

Regeringen beslutade den 9 februari 2023 att Centralposthuset ska vara statligt byggnadsminne enligt förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen. När en byggnad har förklarats för statligt byggnadsminne ska Riksantikvarieämbetet, enligt 6 § förordningen om statliga byggnadsminnen, genom skyddsbestämmelser ange på vilket sätt byggnadsminnet ska vårdas och underhållas och i vilka avseenden det inte får ändras.

Skyddsbestämmelser för byggnadsminnet fastställs således av Riksantikvarieämbetet efter samråd med den förvaltande myndigheten Statens fastighetsverk. Riksantikvarieämbetet remitterade den 16 oktober 2023 förslag till skyddsbestämmelser till Statens fastighetsverk som inte hade någon erinran mot förslaget. Skyddsbestämmelserna bör därför fastställas i enlighet med det remitterade förslaget. Skyddsbestämmelsernas närmare innehåll framgår av bilaga 1 och 2.

Riksantikvarieämbetet

Box 1114
621 22 Visby

Tel 08-5191 8000

E-post registrator@raa.se

Hemsida www.raa.se

Org.nr 202100-1090

Detta beslut har fattats av riksantikvarien Joakim Malmström efter föredragning av handläggaren Johan Aspfors. Även avdelningschefen Marja-Leena Pilvesmaa, avdelningschefen Torsten Hökby, chefsjuristen Maria Westergren och enhetschefen Christian Runeby har varit med om den slutliga handläggningen.

Beslutet har signerats elektroniskt och saknar därför namnunderskrifter.

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIÉÄMBETET

Bilagor:

Bilaga 1 Skyddsbestämmelser

Bilaga 2 Kulturhistorisk värdebeskrivning och historik

Kopia till:

Länsstyrelsen i Stockholms län

Stadsmuseet

Stockholms kommun

RAÅ/Bebyggelseregistret

Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Centralposthuset, Blåmannen 21, Stockholms kommun och län

Skyddsbestämmelser

Det statliga byggnadsminnet omfattar hela fastigheten kv Blåmannen 21 enligt karta i illustration 1.
(Rumsnummer i enlighet med Statens fastighetsverks vårdprogram från 2009).

1. Det statliga byggnadsminnet ska vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskar och på ett sådant sätt att byggnadens utseende och karaktär bevaras. Underhållsåtgärder ska ske med material och metoder som är anpassade till byggnadens egenart. Materialen ska vara kompatibla med varandra och metoderna möjliggöra framtida underhåll, vara återbehandlingsbara och anpassas i egenskaper såsom kulör och ytstruktur.
2. Byggnaden får inte rivas vare sig i sin helhet eller delvis, inte byggas om, byggas till eller på annat sätt ändras till sin exteriör.
3. Stommen från husets uppförandetid 1903 och utbyggnaden 1915 får inte rivas, byggas om, göras ingrepp i eller ersättas med andra material. Undantag från förbud mot ingrepp i stomme gäller för enstaka håltagningar upp till 30 mm i diameter. Sådana ingrepp får dock inte göras på fast inredning tillkommen 1903-1915, inte heller på konstnärlig utsmyckning och dekorativt måleri.
4. Fast inredning från 1903-1915 och fast inredning i Hörsalen från 1986 (rum 2612) samt dekorativt måleri i byggnaden får inte tas bort, ändras eller göras ingrepp i.
5. Planlösningen och upplevelsen av rumsvolymen får inte förvanskas i Centralposthallen/Boberghallen samt i Hörsalen från 1986 (rum 2612).

Om det finns särskilda skäl får, enligt 7 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, det statliga byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Den statliga förvaltaren ska lämna in ansökan om tillstånd till sådan ändring på en särskild blankett till Riksantikvarieämbetet.

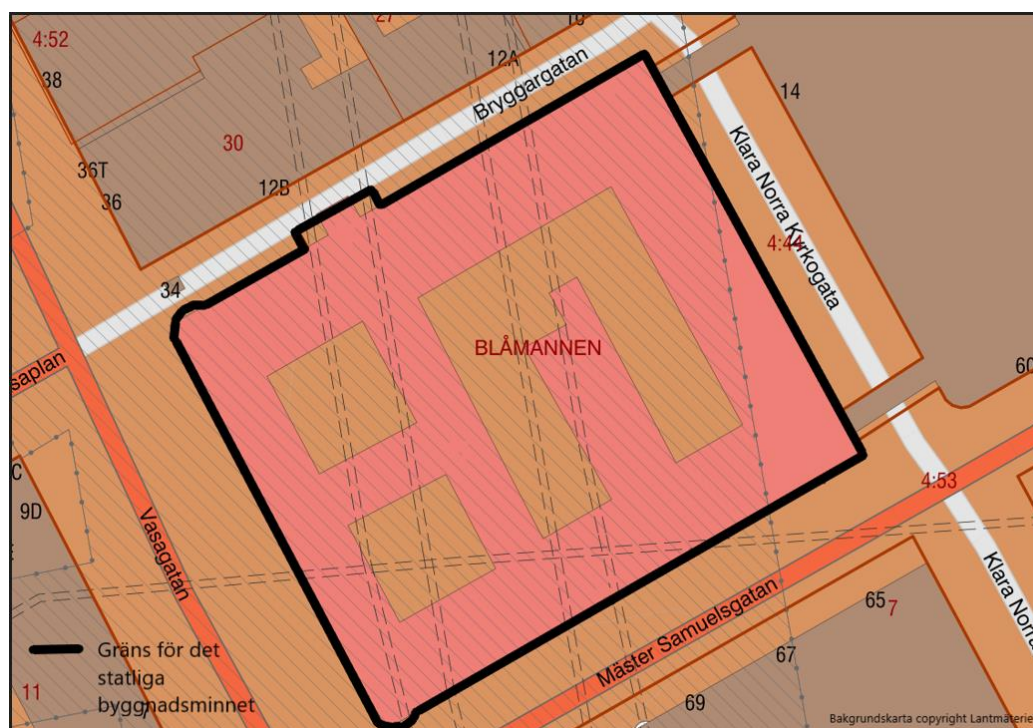

Illustration 1. Svart linje markerar det statliga byggnadsminnet

Det statliga byggnadsminnet beskrivs i bilaga 2.

Begreppsförklaringar

Med *vård och underhåll* av byggnader avses åtgärder för skötsel som behövs för att vidmakthålla en byggnads tekniska egenskaper och utseende. Till underhåll räknas inte åtgärder som tillför en byggnad nya egenskaper, till exempel en ny kulör. Exempel på underhållsåtgärder är ommålning, putslagning, lagning av tak och utbyte av skadade delar, dock inte omläggning av hela takytor eller omputsning av hela fasader.

Med *material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart* avses material och metoder som ursprungligen användes när en byggnad eller byggnadsdel uppfördes och utgår från byggnadsminnets kulturhistoriska värden. Även sekundära material och metoder kan fortsätta att användas om de bedöms vara kulturhistoriskt och tekniskt lämpliga. Exempel på inte anpassade åtgärder är att byta äldre material mot moderna.

Med byggnadens *exteriör* avses de delar av byggnaden som har kontakt mot det fria såsom fasader, tak, skorstenar, fönster, ytterdörrar, socklar, grunder och utvändiga trappor.

Med *stomme* avses byggnadens konstruktiva/bärande delar såsom bjälklag, balkar, pelare, valv, takstolar, bärande ytterväggar och bärande innerväggar, murar, murstockar och grundkonstruktioner. Till stomme räknas inte de ytskikt som finns på bärande konstruktioner, till exempel putslager, färgskikt, tapeter och golvmaterial.

Med *planlösning* avses det sätt rummen eller utrymmen i en byggnad är fördelade och belägna i förhållande till varandra. Med förändring avses till exempel rivning av väggar, trappor, upptagning eller igensättning av dörröppningar, ändring av kommunikationsvägar, rumsformer och rumsvolymer samt delning av rum med väggar eller bjälklag.

Med *fast inredning* avses det med varmed byggnaden blivit försedd, om det ägnat till stadigvarande bruk för byggnaden eller del av denna, såsom innanfönster, dörrar, lister, paneler, foder, innertak, golvbeläggning och trappor.

Med *ytskikt* avses samtliga lager av färg, tapeter och puts samt obehandlade ytor, såväl kända som okända, dolda och synliga, interiört och exteriört.

Kulturhistorisk värdebeskrivning och historik

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Centralposthuset från 1903 räknas som en av sin tids främsta monumentalbyggnader i landet. Byggnadsverket speglar det sena 1800-talets industrialisering, centralisering och urbanisering, en period då postgången ökade varmed staten hade behov av ett huvudpostkontor i huvudstaden. Detta förklarar också placeringen nära Stockholms centralstation och inte minst byggnadens imposanta gestaltning, med bland annat ett karaktärsfullt mittorn, för att ge den en utmärkande roll i stadsbilden. Gestalningen syftade också till att manifesteras Postverket och verksamhetens roll i samhället, vilket även kan upplevas interiört där den påkostade Centralposthallen utgör ett centralt uttryck för dessa ambitioner. Arkitekturhistoriskt illustrerar Centralposthuset ett intressant brytningsskede mellan det sena 1800-talets historicerande nystilar och den då moderna jugendstilen, som här har fått en egensinnig tolkning av den för perioden namnkunnige arkitekten Ferdinand Boberg. Grunddrag påminner om vasatidens monumentalbyggnader, men de är korsade med de på jugendvis så typiska mjuka formerna och en för Boberg karaktäristisk finlemmad fasadornamentik. Byggnadsverket räknas till Bobergs första större projekt och visar på hans strävanden mot en självständig modern stil. Om- och tillbyggnader under 1900-talet har förändrat fastigheten enligt gällande behov och ideal, endast ett fåtal rum har kvar ursprunglig karaktär. 1986 års hörsal hör till de tydligaste tilläggen från det sena 1900-talet.

Historik och beskrivning av byggnaden

Den svenska postverksamheten hade växt under de sista trettio åren av 1800-talet mer än man kunnat förutsäga. I början av 1900-talet planerades och byggdes därför nya huvudpostkontor i Stockholm, Malmö och Göteborg. Kungliga Generalpoststyrelsen ville ta lärdom från erfarenheter av de moderna posthus som fanns i Europa och hade 1896 skickat arkitekten och professorn F. G. A. Dahl på en studieresa till Tyskland och Belgien för att studera posthus samt telegraf- och telefonverksamhet.

I Stockholm var det bara 25 år gamla centralpostkontoret på Rödbodtorget omodernt och för litet. En diskussion fördes om att uppföra en annexbyggnad i anslutning till befintlig byggnad. Riksdagen bedömde dock att den framtida postverksamheten skulle öka i en sådan omfattning att ett helt nytt centralposthus behövdes. 1897 förvärvades därför genom expropriation en fastighet på Vasagatan. Denna fastighet bedömdes som mest lämpad för verksamheten, inte minst med tanke på det korta avståndet till Centralstationen, då tåg användes för distribution av post till övriga delar av landet.

Arkitekten F. G. A. Dahl fick därefter i uppdrag att utarbeta planritningar för ett nytt posthus som skulle täcka större delen av kvarteret. I byggnaden skulle inrymmas, förutom Kungliga Generalpoststyrelsens administrativa lokaler och frimärkstryckeri, även samtliga lokaler för posthantering i Stockholm. Dahls planritningar finns inte bevarade och det är därför oklart om han utarbetade husets planlösning.

Nästa steg i processen var att utlysa en arkitekttävling för fasadutformningen av det nya posthuset. Arkitekterna Carl Möller, Ludwig Petersson, Ernst Stenhammar, Eugen Thorburn och Ferdinand Boberg bjöds in. Tävligen avgjordes 1898 och Ferdinand Boberg fick första pris. En byggnadskommitté bildades året efter för att driva bygget med representanter från posten samt Boberg som arkitekt och Dahl som kontrollant. Arbetet beräknades pågå i fyra år och ett särskilt arkitektkontor bildades med 30 anställda.

Samma år schaktades marken och byggnaden grundlades. Stenfoten av granit påbörjades. Följande två år byggdes stommen och försågs med yttertak. Under 1902 färdigställdes tornets tak och byggnaden började inredas. Eftersom det hunnit gå några år sedan Dahl ritade planritningarna hade verksamheten vuxit och större yta efterfrågades. Det löstes bland annat genom att entresolplanet, plan 2½, tillkom. Byggnaden färdigställdes efter fyra år till en kostnad av 3 100 000 kr för mark och bygge, vilket motsvarar en kostnad av nära 180 miljoner kr i dagens penningvärde.

Centralposthuset invigdes högtidligt av kung Oskar II 1903. Byggnaden fick stor uppmärksamhet i samtida tidskrifter om arkitektur. Centralposthuset ansågs vara ett alster av den nya tiden då utformningen inte uppenbart återknöt till historiska stilar. Särskilt uppmärksammades skönheten i de dekorerade fasaderna och äktheten i fasadmaterialet. Socklarna i rödaktig granit är från Vätö i Roslagen och naturstenspartierna i gatufasaderna är av sandsten från Övedskloster. Det brunröda teglet togs särskilt fram av Höganäs Stenkolsaktiebolag. Boberg var mycket intresserad av medeltida borgar och till denna byggnad hämtade han inspiration från Vadstena slott, men byggnaden är också karaktäristisk för Bobergs strävan att ge huset en självständig och modern stil. Lite förenklat har arkitekturen en historicerande grundstruktur inbäddad i en detaljrik formvärld med mjuka, organiska former i tidens moderna jugendstil.

Det detaljrika stenhuggeriarbetet kontrasterar mot bottenvåningens djupt inskurna muröppningar som bildar en kraftfull arkad, och dessa pelare förs vidare som tunna pilastrar i mellanvåningens mur av mörkt rödgult tegel. Översta våningen är av sandsten och det mjukt rundade taket är klätt med svart skiffer. Ornamentiken är rik. I entrévalvet bär sandstensgiranger upp Kungliga Generalpoststyrelsens monogram och i sidostyckena flyger brevdovor över stadens byggnader. Växtornamentiken finns överallt i dekoren, bland annat som en bård med tallkvistar och smådjur.

Ett av de problem Boberg hade att lösa var posthusets placering i stadsrummet. Han valde att framhäva det genom att "utlösa någon lämplig massa ur byggnaden och låta den mer eller mindre gå till väders", som han uttryckte det. Huvudvestibulen utvecklades uppåt till ett kraftigt mittparti som lyfte fram byggnaden, och posthuset blev därigenom dominerande på denna del av Vasagatan.

Fyra år efter invigningen färdigställdes Centralposthallen med målningen "Lastningsarbete vid Skeppsbron" i posthallens fond. Målningen är ett verk av konstnären Carl Wilhelmson.

Tekniska installationer

Det nya centralposthuset var en modern byggnad med tidens tekniska installationer. Byggnaden värmdes med två typer av centralvärme. Det ena värmesystemet som värmdes de flesta rum var kaminer med "lågtrycksånga". I källaren fanns sex ångpannor som eldades med koks. Ångan distribuerades ut i byggnaden genom rörledningar till ungefär 300 kaminer, varav de flesta var gjutna. Det andra systemet var ett ångvarmlufts- eller varmkammersystem. Korridorer och större utrymmen som t.ex. kassahallen värmdes med "varm friskluft" från varmkammare i källaren, som leddes genom murade kanaler till respektive rum. Detta system fungerade även som ventilationssystem och försåg de större arbetsplatserna med tilluft. Blandningen av kall och uppvärmd tilluft kunde justeras för önskad temperatur.

Centralposthuset var redan från början elektrifierat. Elektricitet till belysning och diverse maskiner köptes från Stockholms elektricitetsverk. För hela byggnadens belysning fanns 2322 glödlampor och 54 bågampor. Armaturerna var till stor del ritade av Ferdinand Boberg. I byggnaden fanns även 15 elmotorer som drev fläktar, hissar och postens olika maskiner.

Avsikten var att ha rinnande vatten och avlopp i byggnaden samt även vattenklosetter och duschar. Vid den här tiden tillät inte stadens myndigheter att vattenledningsvattnet användes för spolning av toaletter. Därför grävde man en egen grundvattenbrunn och installerade en elektrisk pump som försörjde byggnadens 58 vattenklosetter. Vattnet till tvättställ, urinoarer, slasktrattar, spolkrantar och ångpannerum var däremot kopplat till stadens vatten. I duschrum, skurkök och städskrubbar fanns varmvatten.

Ursprungligen fanns fem varuhissar varav tre var elektrifierade medan två drevs med handkraft. I de två huvudtrapphusen mot Vasagatan fanns plats för personhissar men de installerades inte förrän vid utbyggnaden 1915. Till de moderna inslagen hörde även telegraf och telefon. I rummet norr om huvudentrén fanns en telegraf- och rikstelefonstation som kunde användas av stadens invånare. Också nymodigheten postfack introducerades här för första gången i Sverige.

Till- och ombyggnader

Under de drygt 100 år som byggnaden har funnits har flera ombyggnader genomförts. Redan under projekteringen av posthuset visade det sig att den planerade ytan var för liten. 1913 inreddes vinden, nuvarande plan 6, efter ritningar av arkitekten Victor Bodin. Taket höjdes i delen närmast nybyggnaden med vind på nuvarande plan 7. Redan från början hade man förberett en utbyggnad av byggnaden med en tredjedel för att kunna utnyttja hela kvarteret. År 1915 utvidgades därför byggnadskomplexet mot Klara Norra kyrkogata. Ritningarna är signerade av Bodin och fasadritningarna är även signerade av Boberg. Den tillbyggda gården fick infart från båda tvärgatorna. En förbindelsegång på en vånings höjd förenade den tillbyggda längan i öster med den ursprungliga gårdsflygeln. Sannolikt var det nu som öppningen mellan gård C och D första gången bebyggdes. På gård C byggdes även en envåningsbyggnad med sadeltak.

Mellankrigstiden

Under åren 1927 och 1928 genomfördes om- och tillbyggnad i källare, bottenvåning och våning 1 trappa. För arkitektuppdraget anlätades Erik Lallerstedt och byggmästare Hugo Rönn utförde arbetet. Värme- och ventilationsanläggningen, gas-, vatten- och avloppsledningar samt hissar och elektriska anläggningar moderniserades. I kassahallen kompletterades marmorgolvet och glaset i lanterninerna byttes ut. Snickerier i ek betsades och fernissades.

Vid denna ombyggnad revs väggen i postboxrummet och två rum slogs samman till det som nu är bibliotek. Det nya rummet fick putsade valv och väggen mot Vasagatan kläddes med marmor och kalksten. Åtgärderna gjordes för att överensstämma med det ursprungliga postboxrummet.

Sandstensfasaderna har restaurerats upprepade gånger under 1900-talet, första gången redan på 1920-talet. Då fasaden mot Vasagatan är mest dekorerad var det ofta bara den som åtgärdades. Problem med vittring av sandstenen har varit återkommande och det är sannolikt inte mycket av den utskjutande dekoren som är ursprunglig.

Den första åtgärden av fasaden gjordes efter en skadeinventering 1925. Enligt denna var vissa delar lösa på torn och mittparti och måste huggas bort. De två kransornamenten ovanför huvudentrén byttes ut, men monogrammen kunde bevaras. Dockorna i tornbalustraden ersattes av nya i materialet porfyrit.

Centralposthuset blev förtecknat som byggnadsminnesmärke 1935, men endast fasaderna skyddades.

På 1930-talet ritade arkitekt Erik Lallerstedt en förbindelsegång från plan 5 och 6 till den nya byggnaden i ett angränsande kvarter som uppfördes 1938 för Postgirot. Samtidigt stängdes entrén vid västra ingången på Bryggargatan.

1940- och 1950-talen

Under åren 1946-48 genomfördes flera stora förändringar efter ritningar av Erik Lallerstedt och med byggmästare Gustaf Wahlström som entreprenör. En påbyggnad av de äldsta delarna genomfördes genom att takstolarna byggdes om och att taket höjdes mot gårdssidorna så att hela vindsvåningen (plan 7) kunde nyttjas fullt ut. Mot Mäster Samuelsgatan byggdes takkupor. På vinden mot Bryggargatan byggdes restaurangvåningen om. Hissarna i trapphusen mot Vasagatan var uttjänta och byttes ut 1949. Hissarna med front av oxiderad mässingsplåt ritades av Erik Lallerstedt och tillverkades av Graham Brothers.

Fasaden mot Vasagatan restaurerades på nytt 1953. Sandstensfasaden lagades, bland annat åtgärdades sandstensedetaljer under frisen som löper ovanför balkongen samt balusterdockorna på tornet.

1955 renoverades bottenvåningen efter ritningar av arkitekten Lars-Erik Lallerstedt. Kassahallen fick nya diskar, nya marmorgolv och ny belysning. Målningarna renoverades och kompletterades även med nya målningar i

posthallens sidopartier av konstnären Sune Fogde. Fasadarmaturena över huvudentrén vid Vasagatan fick nya glasglober.

Restaureringar på 1970- och 1980-talen

Nästa stora utvändiga restaurering genomfördes 1969-1970 då de äldsta fasadytorna från 1903 åtgärdades. Vid detta tillfälle lades bland annat skiffertaken om, avtäckningar av kopparplåt byttes ut och skadade sandstenspartier ersattes. Den nya sandstenen bröts i Tyskland i närheten av Kaiserslautern. Tornspiran på entrétornet byttes ut och åskledare monterades.

Rummen i kontorsvåningarna och personalutrymmen moderniserades vid flera tillfällen, bland annat 1976 efter ritningar av BSK arkitekter AB.

En stenkonsivering genomfördes 1982 av Tekniska institutionen på Riksantikvarieämbetet genom konservator Tord Andersson. Arbetet omfattade dubning och limning av lösa partier samt stabilisering och komplettering av vittringsskador.

Ombyggnaderna 1986 och 1992, påkostad hörsal och omfattande kontorisering

År 1986 ritade AOS Arkitekter AB genom arkitekterna Hans-Göran Andersson och Anders Landström den påbyggnad som inrymmer hörsalen. Denna byggdes med stora arkitektoniska ambitioner och rummet utformades med omsorg både i färg och i materialval. En sekundär huskropp mellan gårdarna revs när hörsalen byggdes. I anslutning till hörsalen inreddes nya foajéer, gäst matsalar och en direktionsmatsal.

Nästa stora ombyggnad stod färdig 1992. BSK Arkitekter AB hade fått ett uppdrag att omvandla byggnaden till en renodlad kontorsbyggnad. Antalet kontorsrum ökades från cirka 450 till närmare 900. Två sekundära byggnader på gård C och utrymmet mellan gård C och D revs. Öppningen mellan de två stora gårdarna ersattes med en sexvåningsbyggnad med glasad fasad. De två mindre gårdarna A och B samt gård C glasades över. Nya hissar installerades i södra huvudtrapphuset. Ett stort restaurangkök byggdes på plan 3. I kassahallen kompletterades takmålningarna av konstnären Arne Charlez.

I samband med denna ombyggnad rengjordes och konserverades fasaderna. Det var stora skador i sandstensornamentiken och samtliga fasader åtgärdades av konservator. Där stenen byttes ut använde man sandsten från Orsa och lagningar gjordes med Billys stenlagningsbruk.

Postverksamheten upphör

Den egentliga postverksamheten upphörde 1996 och efter det används byggnaden enbart som kontor för postens behov. Postens nya huvudkontor i Solna invigdes 2003 och all personal flyttade dit. Året efter övertog Statens fastighetsverk Centralposthuset från Postens pensionsstiftelse.

När staten köpt byggnaden påbörjades projekteringen av en stor ombyggnad för Regeringskansliet som hyresgäst. Arkitektkontoret Ahrbom & Partner anlätades med Gunnar Hellman som handläggande arkitekt.

Rivningsarbetena startade 2005, men ombyggnaden tog fart först hösten 2007. Ombyggnaden var omfattande och berörde hela byggnaden och alla ytskikt påverkades. De tekniska installationerna moderniserades och ett stort arbete lades ner på säkerheten. Till exempel byttes många av fönsterbågarna ut mot fasta glas. En ny receptionsbyggnad uppfördes på gård C. Lanterninerna i Boberghallen byggdes om och måleriet konserverades. I källaren sänktes golvnivån för att få plats med installationer samt att inreda moderna sammanträdesrum. För att komma ner till de nya rummen i källaren återupptogs öppningarna till de två ursprungliga ljusgårdarna i Boberghallen. Sommaren 2008 fick Regeringskansliet tillträde och Näringsdepartementet, Arbetsmarknadsdepartementet och delar av Förvaltningsavdelningen flyttade in.

2019 flyttade kontors- och konferensföretaget 7A Sevena AB in i 2/3 av centralposthuset, återstående tredjedel kvarstod som lokaler för Regeringskansliet.

Källor

Vårdprogram för Centralposthuset, AB 411. Statens fastighetsverk 2009.